

Elçin ƏHMƏDOV

Pedaqoji elmlər namizədi, dekan müavini

KITABXANAŞÜNASLIĞIN TƏDQIQINDƏ FƏLSƏFİ AMİLLƏR

Elmlərin inteqrasiyası bilik sahələrinin kompleks tədqiqi, köhnə baxış və nəzəriyyələrdən yenisinə keçməyin qanunauyğunluqlarını, yeniləşmiş kəşflərin və ümumiləşdirmələrin vasitə və üsullarını öyrənmək tələbini irəli sürür. Bu inteqrasiya prosesi kitabxanaşünaslıq və fəlsəfə elmlərində də özünü biruzə verir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsindəki fəlsəfi amillər "mədəniyyət fəlsəfəsində" daha geniş və qlobal mahiyyət kəsb edir. Fəlsəfə öz mahiyyəti etibarilə həm mədəniyyətin bütün sahələri ilə çulğışmış, həm də onun tərəqqisinin meyarlarından birinə çevrilmişdir. Fəlsəfə mədəniyyət hadisəsi olmaqla, həm də onun "inkişaf göstəricisidir.". Beləliklə "incəsənət fəlsəfəsi", "din fəlsəfəsi", "siyasət fəlsəfəsi", "həyat fəlsəfəsi" və s. anlayışlar və istiqamətlərlə fəlsəfə mədəniyyətlə qovuşur, mədəniyyətin bütün aspekt və çalarlarını əhatə edir, onun nəzəri-metodoloji əsaslarını müəyyənləşdirir, maddi və mənəvi mədəniyyət amili kimi çıxış edir.

"Mədəniyyət fəlsəfəsi" mədəniyyətin mahiyyətini və mənasını başa düşməyi ifadə edir. Bu termin XIX əsrdə alman romantiki V. Müllər tərəfindən elmə gətirilmişdir. Mədəniyyətin klassik anlamı " tarix fəlsəfəsi" adlanırdı. Mədəniyyət haqqında olduqca çox fikirlərin olmasını nəzərə alaraq, mədəniyyətin fəlsəfi baxımdan öyrənilməsi tarixində onun əsas modellərini bir qədər şərti olsa da aşağıdakı kimi müəyyənləşdirirlər:

"Naturalist model" mədəniyyəti onun maddi əşyavı təzahürlərinə müəcər edir, mədəniyyətdə insanın davamını görür. Mədəniyyətin "Klassik model"ində insan mədəniyyətin subyektini olmaqla özünün mənəvi imkanlarını inkışaf etdirən ağıllı, dinamik varlıq kimi, mədəniyyətin yaradıcısı kimi çıxış edir. Təbiət, cəmiyyət və insan təfəkkürünün ən ümumi qanunauyğunluqları haqqında elm olan fəlsəfənin metodlarından istifadə mədəniyyətşünaslığın tərkib

hissəsi kitabxanaşünaslıq elminin də öyrənilməsi, onun elmi metodlarının yaradılması, elmi-tədqiqat üsulları və formalarının müəyyənləşdirilməsi üçün olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müasir şəraitdə, mədəniyyətin mühüm sahələrindən biri olan kitabxanaların cəmiyyətin inkışafında oynadıqları rol daha genişlənməmiş, kitabxanalar insanların təhsilində, tərbiyəsində, mədəni inkışafında, intellektual və peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəlməsində bir sosial institut kimi formalaşmışdır. Hazırda kitab və oxucu münasibətlərinin tədqiqi, onun fəlsəfi anlayışı, kitabxana fəlsəfəsinin predmetinin öyrənilməsi problemlərinin həllinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Problemi əsaslı şəkildə elmi-tədqiqat prosesinə cəlb edən əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov bu barədə fikrini daha geniş şəkildə şərh edərək qeyd edir ki, mədəniyyət haqqında təlimin, mədəni tərəqqinin nailiyyətlərinin və mədəniyyətin digər problemlərinin müasir şəraitdə öyrənilməsi, fəlsəfi ümumiləşdirmələr aparılması, mütaliənin yayılması, onun sosial nəticələrinin araşdırılması kitabxanaşünaslığın əldə etdiyi elmi nəticələrdən istifadə olunmadan mümkün deyildir. Hətta kitabxanaşünaslığın metodologiyasına, kitabxana işi anlayışına fəlsəfi yanaşma kitabxanaşünaslığın nəzəri əsaslarının hazırlanması prosesindən sonra başlanmışdır ki, bu da elmi nailiyyətlərdən biri kimi qeyd oluna bilər. XIX əsrin sonlarında kitabxanaşünaslığın elm kimi təcürübədən ayrılmasının ilk əlamətləri meydana çıxmağa başladı. İlk dəfə olaraq kitabxanaşünaslıq, "Kitabxana işi" təcürübəsinin ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsi elmi nəzəriyyə kimi əsaslandırılmağa başlandı ki, bu da kitabxana işi anlayışına fəlsəfi yanaşma zərurətini meydana çıxardı. Kitabxanaşünaslığın elmi nailiyyətlərinin ümumiləşdirilməsində fəlsəfənin idrak nəzəriyyəsi və qanunları mühüm rol oynamağa başladı. Bəllidir ki, fəlsəfə məzmun və forma etibarilə spesifik dünyagörüşdür, təbiətə, cəmiyyətə, insana ən ümumi baxışlar sistemidir. O, insanların sosial-siyasi, əxlaqi-estetik, elmi-təbii yönümlərinin əsas prinsiplərini işləyib hazırlamaqla onların fəaliyyətinə geniş imkan verir. Beləliklə də fəlsəfə insan şüurunun inkışafına, bəşər mədəniyyətinin ümumi inkışaf sistemində, kitabxanaşünaslıq elmi potensialının dərinləşməsinə, elmi kəşflərin yerinin və rolunun başa düşülməsinə kömək edir. Əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov bu barədə qeyd edir ki, kitabxanaşünaslıq mühüm metodoloji əsas kimi fəlsəfənin aqnozizmdən başqa digər bütün məktəblərinin müddəalarından müvəffəqiyyətlə istifadə edir. Öz fikrini daha da konkretləşdirən prof.

A.A.Xələfov daha sonra qeyd edir ki, geniş əhatəli fəlsəfi biliklər içərisində idrak nəzəriyyəsi kitabxanaşünaslıq üçün də böyük metodoloji əhəmiyyətə malikdir.

İdrak nəzəriyyəsi öz inkişafında müasir xüsusi elmlərin idrak haqqında məlumatlarından istifadə edərək onların fəlsəfi-metodoloji əsası kimi çıxış edir. İdrakın subyekt və obyektinin (kitabxanaşünas və kitabxana işi) qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsilə əlaqədar olan bölməsi kitabxanaşünaslıq metodologiyasına daha yaxındır. Demək, kitabxanaşünaslıq idrak nəzəriyyəsinə əsaslanaraq kitabxana işinin idraki fəaliyyətini və bu işdə baş verən qanunauyğunluqları öyrənir. Doğrudur, kitabxanaşünaslığın metodoloji nöqtəyi nəzərdən kiçik bir sahəni (kitabxana işi) əhatə etməsinə baxmayaraq, metodologiya onun fəaliyyətində çox mühüm rol oynayır. Cəmiyyət fəaliyyətinin bu sahəsində baş verən proseslərin və hadisələrin elmi anlamı, qabaqcıl kitabxanəçilər və kitabxanaşünaslar ordusunun elmi-nəzəri inkişafı, bilavasitə metodologiyanın xidmətidir.

Məhz buna görə də idrak nəzəriyyəsi kitabxanaşünaslığa geniş tətbiq edilməli, onun metodoloji əsasının təməl daşı olmalıdır. Əgər biz kitabxanaların özünü sosial institut kimi qəbul ediriksə, onun fəaliyyətinin tənzimləndirilməsində və təkmilləşdirilməsində "kitabxana işi"ni əhəmiyyətli bir orqan kimi xarakterizə etməliyik. Bu bərdə əməkdar elm xadimi, professor A.A.Xələfov qeyd edir ki, institutlar öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün tarixi inkişaf prosesində yaranıb təkmilləşən orqanlarını yaradır. İnstitutun yaratmış olduğu orqanlar bilavasitə onun xeyrinə fəaliyyət göstərməklə qarşıda duran vəzifələri yerinə yetirir. Beləliklə, orqan institutun xeyrinə yaranmış sosial vasitədir. Əgər hüquq institutdursa, məhkəmə onun orqanıdır. Təhsil, yaxud bilik institutdursa məktəb, universitet onun orqanıdır.

Məsələyə bu cür yanaşılarda "kitabxana" və "kitabxana işi" anlayışlarının eyniləşdirilməməsi, qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilib dəqiqləşdirilməsi müasir kitabxanaşünaslığın fəlsəfi tədqiqinə zərurət yaradır.

Problemin tədqiqi ilə ardıcıl məşğul olan professor A.A.Xələfov məntiqə söykənən öz qiymətli fikirlərini davam etdirərək qeyd edir ki, əgər kitabxana institutdursa, kitabxana işi onun orqanıdır. Kitabxana işi olmadan kitabxanalar cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu vəzifələri həyata keçirə bilməz. Deməli, kitabxana işi kitabxananın sosial institut kimi yaşamasını, inkişaf edib təkmilləşməsinə, cəmiyyətin

yətin əsas təsisatlarından biri kimi fəaliyyət göstərməsini təmin edən amildir, orqandır. Məsələn, kitabxana sosial institutdursa, onda ilk növbədə kitabxanada işləyən kadrlar kitabxananın yerinə yetirdiyi funksiyaların təşkilati formalarını nəzərdə tutulur. Bunlar isə bilavasitə kitabxana işinin, yəni orqanın köməkliyi və iştirakı ilə baş verir. Beləliklə, kitabxanaşünaslığın müasir tədqiqi sübut edir ki, kitabxana işi sosial institut olan kitabxananın orqanı, əsas vasitəsi kimi çıxış edir, kitabxana fəaliyyətinin kompleks təşkilini təmin edir.

Qeyd etdiyimiz kimi kitabxanaşünaslığın müasir tədqiqində və metodologiyasının öyrənilməsində fəlsəfənin əsas bölməsi olan dialektikanın mühüm qanunları və prinsiplərinin həlledici əhəmiyyəti vardır. Bu qanunlardan biri kitabxanaşünaslığın tədqiqində əhəmiyyətli rol oynayan "kəmiyyət dəyişmələrinin keyfiyyət dəyişmələrinə keçməsi" qanunudur. Kəmiyyət dəyişmələri ilə keyfiyyət dəyişmələri bir-biri ilə əlaqədardır. Nəinki kəmiyyət dəyişmələri keyfiyyət dəyişmələrinə keçir, həmçinin buna əks olan proses də baş verir, predmet və hadisələrin keyfiyyətinin dəyişməsi nəticəsində kəmiyyət də dəyişikliyə uğrayır. Kitabxanaşünaslıq elminin tədqiqinə də bu fəlsəfi qanun prizmasından yanaşdıqda ciddi elmi nəticələr üzə çıxarılır. Qədim zamanlarda kitabxanaların kəmiyyətə az olduğu vaxtlarda kitabxanaşünaslıq fikri çox zəif inkişaf etmişdir. Tarixin inkişaf mərhələlərində kitabxanalar kəmiyyətə artmış, nəticədə kitabxanaşünaslıq fikrinin inkişafına şərait yaranmışdır. Kitabxanaşünaslıq sahəsində kəmiyyət dəyişmələrinin keyfiyyət dəyişmələrinə keçməsi qanununun tətbiq edilməsi, bu qanunun əsas nəzəri müddəalarından istifadə edilməsi kitabxanaşünasları yeni elmi biliklərlə silahlandırmaqla kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarının perspektivlərini müəyyənləşdirməyə səfərbər edir.

Kitabxanaşünaslığın tədqiqinə "Əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi" qanununun şamil edilməsi tədqiqatın daxili mahiyyətini açmağa imkan verməklə onu yeni qanunauyğunluqlarla, elmi nəzəriyyə ilə silahlandırır, ümumiləşmələr aparmağa və nəticələr çıxarmağa imkan verir. Dialektikanın bu qanunu kitabxanaşünaslığa şamil edildikdə belə bir həqiqət aşkara çıxır ki, kitabxanaşünaslıqla kitabxana işi vəhdətdədir. Yəni kitabxanaşünaslıq olmadan kitabxana işi ola bilməz, yaxud əksinə, kitabxana işi olmadan kitabxanaşünaslıq ola bilməz. Kitabxanaşünaslığın və kitabxana işinin müasir inkişaf səviyyəsinin elmi əsaslar üzərində qurulmasını kitabxanaşünaslığın nailiyyəti kimi qəbul etmək olar. Bunlar bir-biri ilə sıx əlaqədardır, bir-

birini inkar etmir, ideya (kitabxanaşünaslıq) ilə maddinin (kitabxana işi) vəhdətini təşkil edirlər.

Kitabxanaşünaslığın tədqiqində dialektikanın digər qanunları ilə üzvi əlaqədə olan " inkarı inkar" qanunu da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dialektikada inkar bir predmetin digər predmetə elə çevrilməsidir ki, bu zaman eyni vaxtda birinci predmetin "məhvi" baş verir. Lakin bu elə bir məhv olmalıdır ki, o, gələcək inkişaf üçün meydan açır və keçmiş pillələrin bütün müsbət məzmununun saxlanılmasını şərti, əlaqə cəhəti kimi çıxış edir. Məlum həqiqətdir ki, təbiət və cəmiyyətin hər bir sahəsində mütəmadi olaraq köhnənin ölüb getməsi və yeninin meydana gəlməsi prosesi gedir. İnkişaf da məhz köhnənin yeni ilə, ölüb getməkdə olanın törəməkdə olanla əvəz edilməsidir. Dialektik inkarın mahiyyətindən inkişafın elə bir xüsusiyyəti meydana çıxır ki, bu da ikiqat inkarla və yaxud inkarın inkarı ilə ifadə olunur. Bununla bağlı professor A.A.Xələfov qeyd edir ki, kitabxanaşünaslıq obyektinin daxili inkişafı, onun özünəməxsus daxili ziddiyyətləri nəticəsində öz-özünü inkardan meydana gəlir. İnkarın inkarı nəticəsində kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsində əldə edilən yeni mərhələdə həqiqət aşkara çıxır. Kitabxanaşünaslığın tədqiqində bu mərhələnin yeniliyini prof. A.A.Xələfov Hegelin tezis-antitezis-sintez prinsipləri əsasında aşkarlayır. Ölkəmizdə kitabxanaşünaslığın inkişafı yoluna ötəri nəzər saldıqda məlum olur ki, kitabxanaşünaslıq məhz bu qanun əsasında inkişaf etmişdir. 1917-ci ildən 1990-cı ilə qədər inkişaf bu yolla getmiş tezisə qarşı antitezis qoyulmuş, nəticədə isə sintezlə yekunlaşmışdır.

Belə bir proses diqqəti cəlb edir ki, antitezis mərhələsi, yəni inkar daimi deyil, həmişə davam etmir, o gec-tez sintez mərhələsi ilə əvəz olunur. Bu mərhələdə inkar edilmiş, rədd edilmiş ideyalar yeni keyfiyyətdə, daha təkmilləşmiş formada meydana çıxır.

Bununla yanaşı kitabxanaşünaslığın metodologiyası üçün fəlsəfənin digər kateqoriyaları - **mahiyyət və təzahür, məzmun və forma, səbəb və nəticə, tam və hissə** və s. mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu kateqoriyalara istinad edərək, kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarında onlardan istifadə etmək tədqiqatçıları ciddi elmi metodlarla və vasitələrlə silahlandırır, kitabxanaşünaslığın inkişafını obyektiv dərk etməyə yönəldir.

Cəmiyyətin inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoyulduğu hazırkı mürəkkəb şəraitdə kitabxana işinə fəlsəfi cəhətdən yanaşmaq zərurəti meydana çıxır.

Əməkdar elm xadimi, prof. A.A.Xələfov bu barədə fikrini belə yekunlaşdırır: Bu zərurət kitabxana işinin fəlsəfəsini öyrənən müstəqil "kitabxana fəlsəfəsi" fənninin formalaşmasını mühüm bir vəzifə kimi filosofların və kitabxanaşünasların qarşısında qoyur.

ƏDƏBİYYAT

1. Соколов А.В. *Философия и Библиотековедение: приглашение к размышлению*//Науч. и тех. биб.- ки.-1996.-№6.-С.3-15.
2. Rüstəmov Y. *Mədəniyyət və sivilizasiya: milli regional və ümumbəşəri dəyərlər. Mədəniyyətin fəlsəfi anlayışı* // Mütərcim.-2000.-№4.-S.77-81.
3. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik*.-B., 2001.-398 s.
4. *Fəlsəfə: Dərslik* .-B., 1997.-374 s.

Элчин Ахмедов

ФИЛОСОФСКИЕ ФАКТОРЫ В ИССЛЕДОВАНИЯХ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ

Резюме

В статье раскрывается роль и место философских аспектов в библиотековедческих исследованиях. Философские аспекты имеют важное значение в формировании библиотековедения как научной дисциплины. Этим и объясняется необходимости выделение библиотечной философии, как самостоятельной дисциплины.